

CONCEPTUALIZATION AND COMMUNICATION IN ANCIENT GREECE

Eugeniu Nistor, Assist. Prof., PhD, "Petru Maior" University of Tîrgu Mureş

Abstract: Influenced by the spirituality and the vast chorus of eastern religions, ancient Greeks discovered not only the intuitive power of music, but also the undisputed strength of the word, especially when its "load" covers the impressive skeleton of philosophical ideas. The public "scene" was dominated successively by the philosophical discourses of: Pythagoras, Thales of Miletus, Anaxagoras, Anaximene, Protagoras of Abdera, Socrates, and other thinkers who succeeded one another in the space-time frame before Plato. But this fertile spiritual stage not only meant imposing ideas and innovative concepts, but also improving techniques of writing and transmission of knowledge from masters to disciples, that is a visible emphasis on the congruence of philosophy and communication.

Keywords: *philosophy, conceptualization, relationship communication process.*

Sub aspectul gândirii, creațiile umane de început nu depășeau nivelul meditației naive, manifestându-se ca prefilosofii sau protofilosofii, oferind explicații extrem de vagi și de schematice asupra lumii cu ajutorul miturilor, fiind vorba, de regulă, de unele teogonii, cosmogonii și antropogonii, proprii unor populații antice orientale, transmise și comunicate prin intermediul ritualurilor străvechilor magi și druzi, care nu doar își exprimau, ci și își impuneau, astfel, părerile lor despre originea zeilor, despre geneza și organizarea Lumii, despre poziția, rolul și rostul omului în cadrul acesteia. Pe de altă parte, sub aspectul modalității de comunicare, în această etapă incipientă toate aceste „mitosofii” erau transmise pe cale orală, de la o generație la alta.

Toate aceste încercări de cunoașterii a lumii, proprii primelor civilizații ale Orientului, au constituit „marfă” de import pentru popoarele și populațiile trăitoare în preajma bazinului mediteranean și, desigur, și pentru vechii greci. Cronicarul elen Diogenes Laertios scrie despre primul câștigat în inventarea filosofiei de către tracul Orfeu, prin descoperirea puterii intuitive a muzicii, cu harul ei de a ordona și a cumiți lumea, prin reflecția profundă asupra trecutului (privirea aruncată înapoi, după Euridice), prin proclamarea dualismului ființial, suflet-corp, și considerarea trupului ca temniță a sufletului – toate idei novatoare, într-un timp când gândirea încă plutea pe sub vălurile cețurilor, în derivă.

Prin secolele VII-VI î.Chr., în ținuturile Eladei se întâmplă ceva: istoricii filosofiei vorbesc și astăzi despre miracolul grecesc, despre timpul când filosofia începe să conceptualizeze. *Sophos*, adică înțeleptul, cum era considerat insul care iscodea lumea și lucrurile, devine *philosophos*, adică iubitorul de înțelepciune, în aprecierile lui Pita-gora, care „s-a numit pe el însuși filosof, într-o convorbire în Sicyonia cu tiranul Leon, al sicyonienilor sau fliasienilor (...), spunând că nici un om nu este înțelept, ci numai Zeul.”¹ Călătorind în Egipt și avid de învățătură, acesta a deprins limba egipteană, inițiindu-se în misteriile și

¹ Diogenes Laertios, *Despre viețile și doctrinele filozofilor*, vol. I, traducere de C. I. Balmuş, comentarii de Aram M. Frenkian, prefață și notă biografică de Adelina Piatkowski, ediție îngrijită de Ion Acsan și Adelina Piatkowski, Editura Minerva, Colecția Biblioteca pentru toți, București, 1997, pp. 6-7

ritualurile străvechilor religii. Biografii au mai remarcat și au consemnat, între altele, că Pitagora „poseda și un sclav, Zamolxis, care este adorat, spune Herodot, de geți, fiind socotit drept Cronos.”² Școala pitagoreică a fost una complexă: nu doar de inițiere în filosofie, ci și în geometrie, poetică, morală, dar și în *știința vorbirii și a tăcerii* etc., semănând mai degrabă cu o sectă religioasă decât cu o școală laică, de unde se ieșea tot atât de greu precum se intra. Din puținele scrieri păstrate, se poate observa că exprimarea lui Pitagora este deosebit de plastică, el numește ochii ființei umane ca fiind „porțile soarelui”, iar sufletul ca fericită alcătuire a unei foarte interesante *treimi*: rațiunea, mintea și pasiunea, în timp ce „simțurile sunt stropi ale acestora.”³ Aspirația spre armonie, puritate și frumusețe este mai vizibilă și mai persistentă în doctrina pitagoreică decât în orice alte concepții filosofice presocratice, fiind concurată, poate, doar de cea orfică, cu care are, de altminteri, unele puncte comune, precum ideea metempsihozei.

De o instrucție asemănătoare cu Pitagora, din partea preoților vestitelor temple egiptene, beneficiază și Thales Milesianul, cel care susține că *apa este obârșia tuturor lucrurilor* și, modest, îndeamnă la folosirea cu chibzuință a cuvântului: „Vorba de-i lungă înseamnă gândire puțin înțeleaptă. Mintea îți ascute. Binele-l râvnește; cetlui-vei cu-aceasta gura celor flecari.”⁴ Acest echilibru între gândire și comunicare, la Thales din Milet, este cel mai bine de sesizat în celebrul lui aforism: „*Cunoaște-te pe tine însuși!*”, care devine cugetarea de fond a întregii filosofii grecești, fiind inscripționată la loc de cinste pe frontispiciul templului lui Apollo din Delphi.

În căutarea dovezilor de netăgăduit că între filosofie și comunicare a existat întotdeauna o relație puternică, vom poposi, de această dată, și vom zăbovi cu cercetările noastre asupra operelor gânditorilor presocratici, Anaxagora și Protagoras din Abdera, stăruind, apoi, asupra concepției socratice, prin care miracolul filosofiei grecești continuă să ne uimească și astăzi.

Om de vază, prin origine și avere, mărinimios cu rudele, cărora le-a dăruit întregul său avut, retrăgându-se apoi din viața cetății spre a se consacra cercetării „naturii”, gânditorul Anaxagora (c. 500-420 î.Chr.), discipol al lui Anaximene, a fost, după cum relatează Diogenes Laertios, „cel dintâi care a pus rațiunea peste materie”, iar „cartea sa, scrisă plăcut și cu măreție, începe prin următoarele cuvinte: *Toate lucrurile erau amestecate la un loc; pe urmă a venit rațiunea și le-a pus în rânduală.*”⁵ Desigur, din această armonizare a lumii și a lucrurilor prin rațiune, presupunem că făceau parte și diversele modalități de a comunica și de a relaționa între oameni. Așa cum constată și cronicarul antic, stilul lucrărilor lui Anaxagora era plăcut și emana măreție, grandoare, fiind în ton cu manifestările oratorice care se studiau în școlile vremii; căci oratoria devenise, deja, în cetățile grecești și în coloniile acestora, o profesie de mare prestigiu social.

De altminteri, conform unor teoreticieni avizați, retorica veche sau paleoretorica era considerată, la origine, o disciplină filosofică, în aria ei de preocupări intrând, deopotrivă, limba și stilul exprimărilor, precum și părțile constitutive ale discursului public, apoi, cu

² Diogenes Laertios, *Op. cit.*, vol. II, p. 140

³ *Ibidem*, p. 145

⁴ Diogenes Laertios, *Op. cit.*, vol I, p. 23

⁵ *Ibidem*, p. 95

timpul, avea să-și lărgescă și să-și intensifice considerabil amplitudinea, tinzând către o artă desăvârșită a cuvântului, a exprimărilor orale sau scrise, dar și a gestului și atitudinii vorbitorului, a demonstrației pe bază de argumente, prin care acesta urmărea să persuadeze publicul, să-l „seducă” și să-i imprime propriile sale convingeri.

Cercetătorii proceselor comunicative au depistat elemente de bază ale teoriei retorice de mai târziu chiar și în poemele homerice, deși aceasta se va configura ca „artă a artelor” sau „știință a științelor” abia în secolul V î.Chr., când Corax și Tisias au redactat primul manual (cunoscut) al domeniului, *Tehnica retoricii*, unde celor interesați li se dădeau îndrumările corespunzătoare pentru o bună inițiere practică, în baza unor reguli, strategii și procedee uzuale eficiente. În lucrarea *Sofistul* Aristotel susține că inventatorul retoricii a fost Empedocle (după cum al dialecticii era socotit a fi Zenon), afirmând că acesta „era adept al lui Ho-mer și era versat în felul de a se exprima, fiind meșter în metafore și-n întrebuintărea tuturor celorlalte procedee poetice.”⁶

O adâncire a raportului de congruență filosofie-comunicare vom descoperi în concepțiile celor mai de seamă sofști, între care, pe un pedestal mai înalt, ne vom întâlni cu gândirea și ideile îndrăznețe ale lui Protagoras din Abdera (481-411 î.Chr.). Acesta susținea că, privitor la orice lucru de pe pământ, sunt două raționamente, situate pe poziții opuse unul față de altul, teză concentrată în celebra lui maximă, cu conținuturi atât de relativizante: „*Omul este măsura tuturor lucrurilor, a celor care există precum există și a celor care nu există precum nu există.*”⁷ Istoricii antici afirmă că este primul care a pretins bani pentru lecțiile sale de oratorie predate, având merite incontestabile în evoluția acestei arte, între contribuții fiind enumerate: deosebirea timpurilor verbale, importanța acordată acțiunii la momentul oportun, întemeierea concursurilor de oratorie și predarea modului de întrebuintăre a sofismelor într-o dezbatere euristică, dar, în același timp – subliniază aceștia – „în dialectica lui, a neglijat înțelesul în favoarea îndemânării verbale și a dat naștere modei discuției polemice, așa de răspândită astăzi...”, astfel încât contemporanii săi recunoșteau că „stă printre alții Protagoras, cel neîntrecut în polemici.”⁸ Teoretician al retoricii, recunoscut ca atare, gloriosul sofist din Abdera a compartimentat vorbirea în patru specii distincte: *rugămintea, întrebare, răspuns și comandă*, alte mărturii ale timpului precizând că, de fapt, ar fi împărțit-o în șapte părți: *narațiunea, întrebarea, răspunsul, comanda, raportarea, rugămintea și invitarea*, numindu-le „fundamentele vorbirii.”⁹ Imprudent, nu a evaluat corect mediul social și spiritul epocii în care trăia și a făcut unele afirmații „deranjante” în lucrarea sa *Despre zei*, ca în fragmentul de mai jos: „În ce-i privește pe zei n-am mijloace să știu nici că există, nici că nu există; căci multe sunt pricinile care împiedică cunoașterea; atât obscuritatea problemei, cât și scurtimea vieții omenești.”¹⁰ Acest pasaj introductiv avea să-l coste mult: atenienii l-au trimis pe crainicul cetății să-i strângă toate scrierile, de pe la cei care le dețineau, dându-le apoi pradă focului în piața publică, iar pe Protagoras l-au expulzat!

O figură aparte a fost Socrate (469-399 î.Chr.), celebrul filosof oralist al Atenei având și o conduită distinctă pe scena comunicării și a relațiilor publice din antichitatea greacă.

⁶ Diogenes Laertios, *Op. cit.*, vol. II, p. 175

⁷ *Ibidem*, p. 258

⁸ *Ibidem*, p. 259

⁹ *Ibidem*

¹⁰ *Ibidem*, p. 258

Cunoscut doar din scrierile contemporanilor săi (pentru că nu a scris nimic!), acesta era predispus să discute și să argumenteze în contradictoriu, în agora, cu oricine, „scopul lui fiind să ajungă la adevăr, nu să schimbe părerile celuilalt.”¹¹ Dar ironia socratică, mușcătoare și inteligentă, se abătea, adesea, fără cruțare asupra partenerului de discuții, ea făcând parte din sfera *corpus*-ului de tehnici dialogice ale filosofului, un exemplu imediat al acestui mod original de „moșire” a adevărului fiind cel relatat de către comentatorul antic Laertios: „Se spune că Euripide i-a dat să citească scrierea lui Heraclit și i-a cerut părerea asupra ei, iar el i-a răspuns: „*Partea pe care am înțeles-o e minunată și îndrăznesc să cred că la fel e și cea pe care n-am înțeles-o; dar e nevoie de un scufundător din Delos spre a înțelege totul.*”¹²

Înțelepciunea i-a dus lui Socrate faima până departe în lumea greacă. Cu toate că ceva-ceva a luat, totuși, și de la sofști, dacă ținem cont de unele replici puse în seama lui, precum aceea legată de aprecierea virtuților unui tânăr, când constată că acestea se reduc la *a nu depăși măsura în nimic*, semănând, întrucâtva, cu binecunoscutul enunț al lui Protagoras. Dar moartea i se va trage de la niște denunțatori oneroși, între care se afla și un membru al tagmei retorilor, și anume Lycon, ceilalți doi fiind Anytos, exponentul politicianilor și al meșteșugarilor, și Meletos, acuzatorul din partea poezilor, care, la rândul lor, nu și-au încheiat nici ei prea bine viața: la scurtă vreme după sfârșitul eroic al lui Socrate (condamnat să bea paharul de cucută), în timp ce acestuia i se ridica o statuie de bronz la Atena, pe Meletos compatrioții săi îl condamnă la moarte, iar pe Anytos și Lycon îi alungă din cetate.

Concluzii

Importurile spirituale din străvechile civilizații ale Orientului antic au constituit elemente fertile, catalizatoare, pentru cultura și spiritualitatea cetăților grecești. Mai întâi au fost *cuvântul și ideea*, apoi a venit ca un val învăluitor *muzica*, dar abia într-o etapă superioară vechii greci au descoperit teribila „încărcătură” a conceptualizării, a *congruenței idee-cuvânt* prin care lumea și lucrurile au prins a fi cunoscute și explicate *altfel*, dincolo de opacitatea cețurilor mitosofice și teosofice. Aproape o jumătate de mileniu în vestita Agora au dominat „scena” publică, prin discursurile lor filosofice, la care au adăugat mereu ceva „nou” o seamă de gânditori care au impulsivat teribil evoluția științelor, fiind vorba de: Pitagora, Thales din Milet, Anaxagora, Anaximene, Protagoras din Abdera, Socrate, și de alți câțiva discipoli ai acestora, „locuitori” cu rost ai fâșiei crono-spațiale de dinainte de Platon.

Bibliografie

- Aristotel – *Retorica*, ediție bilingvă, traducere, studiu introductiv și index de Maria-Cristina Andrieș, note și comentarii de Ștefan-Sebastian Maftei, Editura Iri, București, 2004.
- Kramer, S.(amuel) N.(oah) – *Istoria începe la Sumer*, traducerea de Cornel Sabin, Editura Științifică, București, 1962.
- Laertios, Diogenes – *Despre viețile și doctrinele filozofilor*, vol. I-II, trad. de C. I. Balmuș, comentarii de Aram M. Frenkian, prefață și notă biografică de Adelina Piatkowski, ediție

¹¹ Diogenes Laertios, *Op. cit.*, vol. I, p. 106

¹² *Ibidem*, pp. 106-107

îngrijită de Ion Acsan și Adelina Piatkowski, Editura Minerva, Colecția Biblioteca pentru toți, București, 1997.

Vlăduțescu, Gheorghe – *Filosofia în Grecia veche*, Editura Albatros, Colecția Lyceum, București, 1984.

Vlăduțescu, Gheorghe – *Introducere în istoria filosofiei Orientului antic*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981.